

UNA
UNIVERSIDAD NACIONAL
COSTA RICA

Estación Experimental Agrícola Fabio
Baudrit Moreno
Escuela de Estudios Generales

Instituto de Estudios de la Mujer

Kwi jue btä ngübadre
ño ere tä tärä nebtä

Kwijue sribedre ño btä ngübadre ño bä sribebare täränebtä

Ne tigani 22 miguirie 2009

Krörögäre tigani

Tärä ne tigani krörögäre, ju sribedre ño, nüain tö rabadre ño mumgwe ere sribedre. Sribi ne nüainda Proyecto de Huertas Integralgwe, ni ngäbere ne ngätäite. Tärä ögwä ne tigani Bolivia sete, abgän mden döräibare Centro de Investigación Agrícola Tropical (CIAT) boliviagwe.

Kwi kía ngwane ngatain krübäte, bämän kena btä däreere ngwane. Ne ñan ñobtä amene jue ñaka mdenbtä, rüäre abgän ni ngübüagai ngübadre ño ñaga gare.

Ne mdenbtä tärä ne tigani ne abgän, ju sribedre ño krägue btä mden sribe törabadre. Mdengäre ju bä ketakabre bä sribei tärä nebtä, ne ere jugrä sribera arato ne abgän tärä ni ngätäite. Nekwe jugrä jütagri ñan kogadre.

Nekwe ni kwi ngübüaga btä jue sribegä, tö rabadre ju mden bäri kuin btä nüäre sribedre ne abgän kändre tärä nebtä kwe. Nebtä jugrä mden tärä känime.

Kwi ngäbä ngatain krübäte, bämän kena btä, ne ñan ñobtä amene jue ñaka btä. Ne abgän kä tibo nguisete, kwi krigri tä mete ruäre abgän rüe käsenda tä kämigue nebtä tä nete o tä nemen bren.

Ne ñan rabadre nagaingä jaunegäre, kwijue sribedre ño, jaduga käi, ño ñagrä, büga käi btä bägran käin. Ne abgän sribedre ño ere bä ta sribebare ketakabre tärä nebtä nekwe mden rabadre tuin kuin muem ere sribedre, nebtä arato jugrä ne kändre ja ngätäite nekwe ñan kögadre. Ne nüain jokrä aune kwi ngübai bäri kuin btä bäri ririai jotro btä ngwian ñan kitaigä krübäte.

📌 - Kwijue

Kwijue, ne kia btä nüäre sribedre btä kuin. Nebtä grä sribera tärä jateta, nebti sribedre. Ju ne sribedre kä ni käibti ere btä, (kä ngire kändi ñan ketadregä kuin ta, kä tibo gändi ketadregä kuin ta). Btä ju ne ñan sribedre mende digarare.

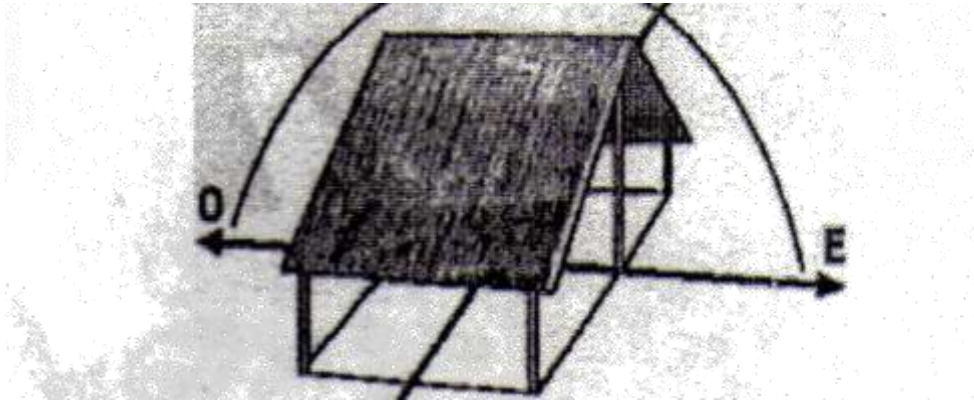
📌 - Gananda Kwijuebti

Kwijue sribeta ngwane ni kwi ngübüagagrä bäri tä nemen nüäre, kwi täingrä, krägäimigara, tuarebti btä mda, ne ñan ñobtä amene kwi ta jokrä jagändi. Nebtä agü migadre kwatate. Ne ere jato kwi ta nuäi gare kuin ni bägängäi.

📌 - Nebtä ará

- * Kwi ta nuäi btí o täni ne gare kuin nie.
- * Bäri kuin kwijuda ügaregro kabre
- * Kwi ngäbä ngübüa bäri kuin sökrati kena btä.
- * Kwi krigri rüe ñaka nagaingä deu.
- * Kwi ñaka kä tibo nigwe
- * Kwi mden bäri kuin ere kitadre kabre täni
- * Tä nuäi ketanigä käteri ne ere tä tigani täräbtä.

Ju bä kena kwigrä

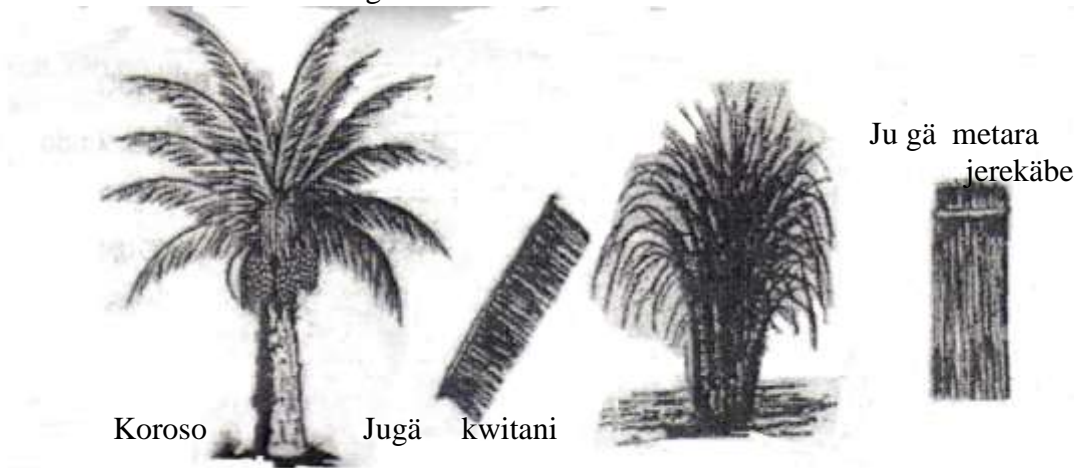

CIAT: sribebare

⚡ - **Kwijue sribedre kä ño gändi** : Ju ne sribedre kä tibo o ngire gändi, ne sribedre kädri nigwite nedrin ne rabadre mötatá. Ngwitari nigwite mötöri ne rabadre bä kuindübü: nekwe ngwiana trä ñan rabadre mate kwibtä gwi. Kä ngire ne abgän tä kwi däbä gainde btä ruäre tä ngatain. Ne mdenbtä kwi jue sribedre murie mate gändi o ngwiana trä ñaka mate gändi. Btä sribedre mente kwinqin btä ño jie tigadre, nekwe ñu ñan rigadre käteri kwiye.

⚡ - **Judägwä**: Sribedre jora gäbti ne ñan ñobtä amene ñaka nemen ngire nebtä koga ñaka btä tärä ni käibti. Ne ñagare ngwane sribere rabá migä o miyäbti btä nörägräbti. Ñu ñan rigadre gwä gare, kí metadre bäreta nebtä jugä migadrete ngwraitu kugengäre nekwe ñu burei ñan rabadre gwi.

Jugä nierará uai

Koroso

Jugä kwitani

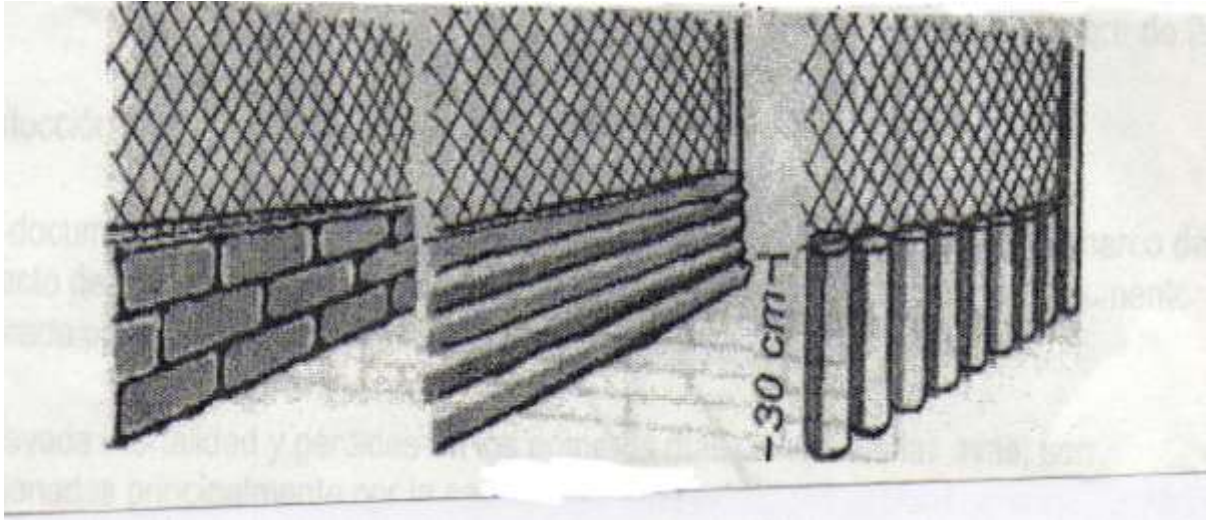
Migui ju sribera

Ju gä metara
jerekäbe

CIAT: kä sribebare

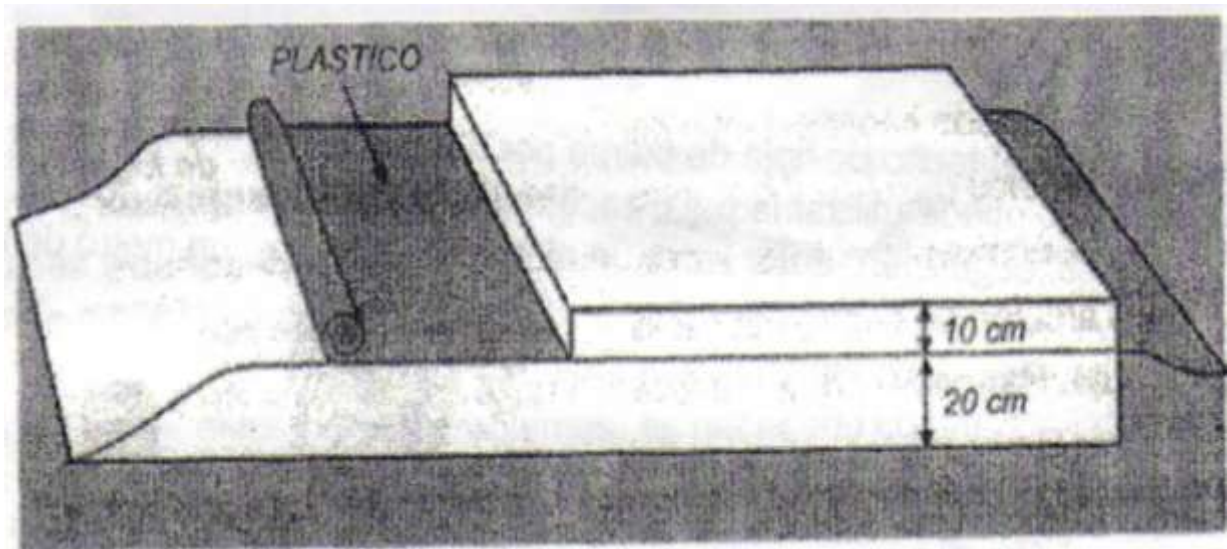
⚡ - **Kí:** ketadre nemen ni kide mrögakandita, nekwe kwi ñan nguitiadre kugen krade täninda o rue ñan rigadre gwä btä murie dite ñan matadre btä erejato ñu burie . Sine sribedre krito , nöragrä , kri bolore nga, cemento o bloc. Nebiti kungwäre krade o nöragrä metadre, nāragrä ne metadre jai kwārigwāri. Kí sribedre ño ere uai sribebare jodron ketamä bti nete ne

Kwi kíc bá: cementó mritani, krito, nöragrä btä krade

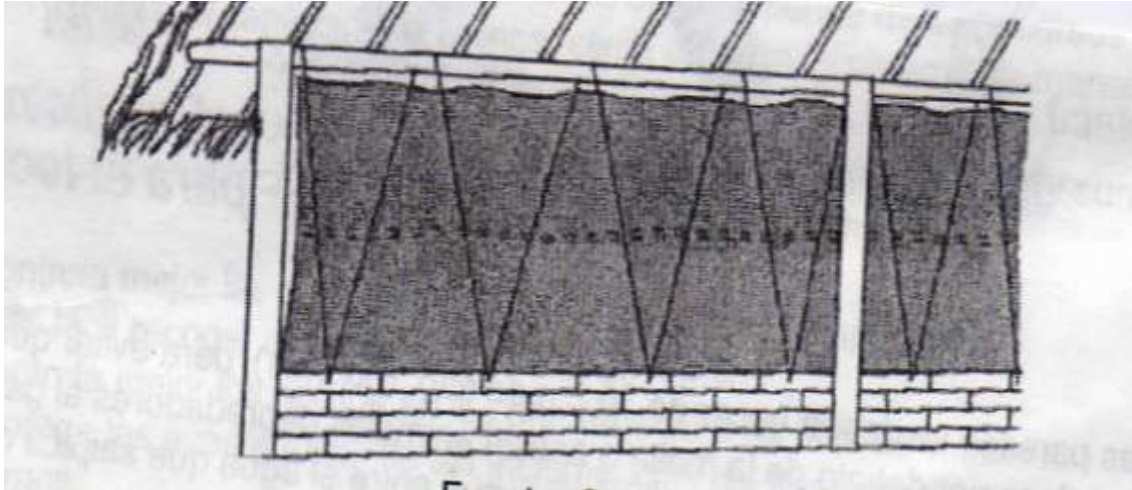

⚡ - **Kä tibiem:** Ño ñan niadre gwä gäre o ño ögwä ñan regatadregä käteri kwiye gäre. Dobro kitadre gwita bá mente kuin, kekwe kä ñan rabadre niere gwita. Dobro nebtita trāgwata metarete, bti mda dobro mda metadregä, nekwe kä tädre käre nöta gwita.

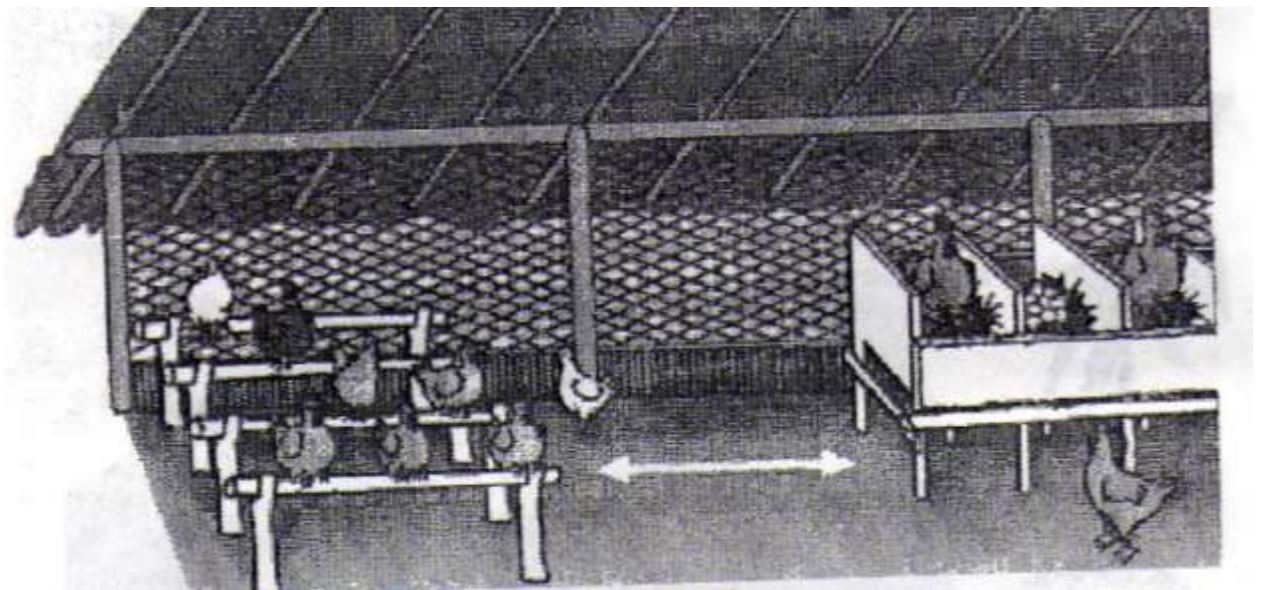
Kä tibien mente kuin

⚡ - **Kä tibogrie:** Murie mate dite o kä tibo ñan rabadre kwi ngäbä kiagrä, sago tigadregä biti mägadre ki bäreta btä sribe raba norägrä bti.

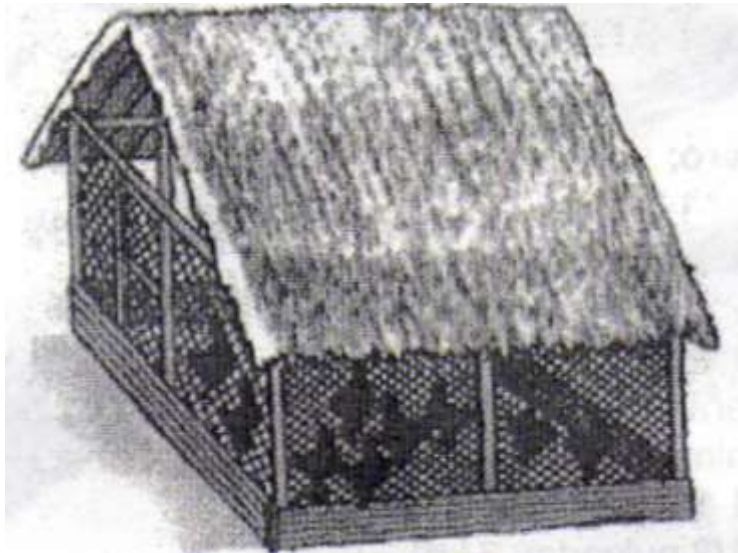

🏠 - **Nuäi näre:** kwi nuäi btä jue sribedre ,ne ña ñobtä amene deu aibe ngwane ketaningä gwi ,rare abogän jubare ja gota känene . kwi 60 negrä ju 3x4 mt , rabadre kuin kä ngire krubäte kändi abogän bäri sribedre kri, nekwe kwi ñan rabadre kabre jagändi . Nebtä arato käin nängrä ietre ñan sribedre jadugara ken.

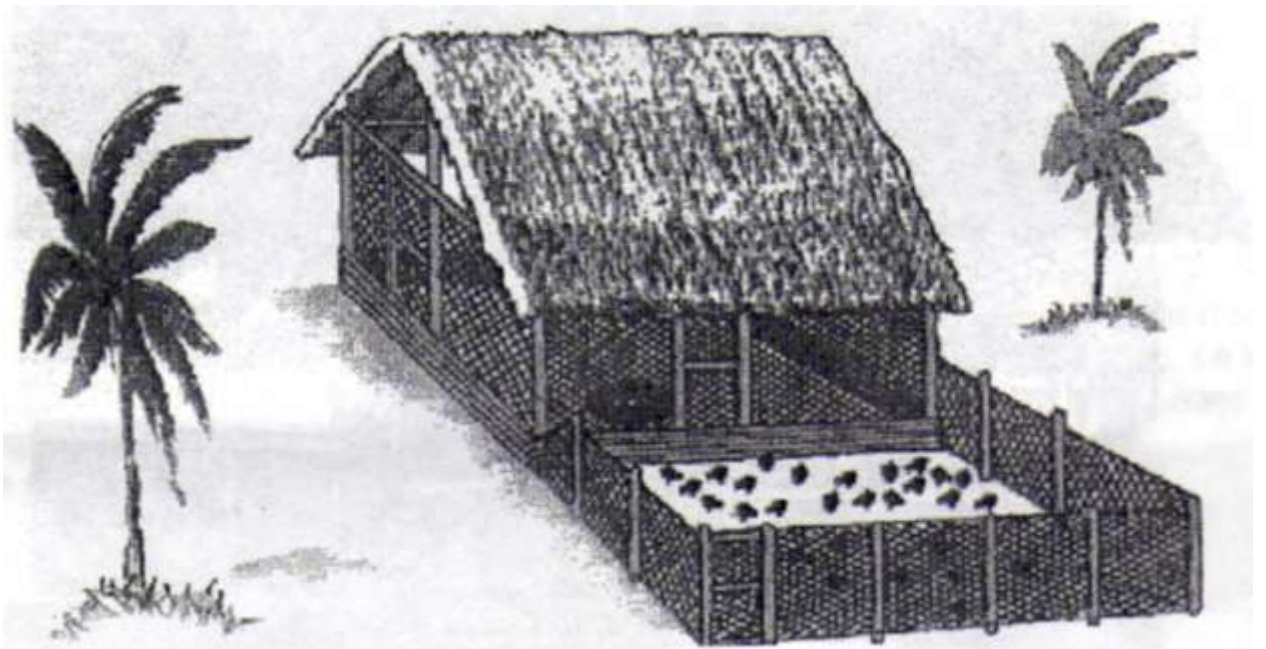
2- kwi jue nuäre sribere:

Ne ketadregä kradebti o noragrä kräkiabti ne kwe ka ñan rabadre tibo, ngire btä rue ñan rabadre kändi . Nebti kwi ngäbä ngübadi kuin ne bä juda btä ngetre kuin . Kä rare bti kwi ngäbä ngubadre bämän krämä käteri o kite , krigri abgän täi jubäre. Degä kwi ne gibiadrega gokrä kugen, jue ne abgän té täi jadugue nekwe täindre, bügara btä krägäi migara .

⌚ - **Kwi jue bäre kí ketaningä:** Ne mda kuin kwi ngäbägrä btä kwi kia ngübara ,ne abgän kwi jue ketaninkä ta nekwe kä ngire ,ño, kätibo btä rue ñan rogadregä. Ju nebtä, mada ketaraga sribedre ne gändi kwi kia nemen sötöbö kwete btä ñaka nigue kugen klotobe o meyebe .Nekwre kwi ngäbä ñaka néte btä rue ñaka nagaingä. Mrägä krigri abgän tä nigwen ja göta känene.

Uai 8. Kwi jue bäre kí

3. Kwi jue grä sribera

Kri ni käibti nebti sribedre ne bä (näragrä, ngima grie btä mda), ne ürare, sölera btä ju dägwäre

Uai 9. Ju grä

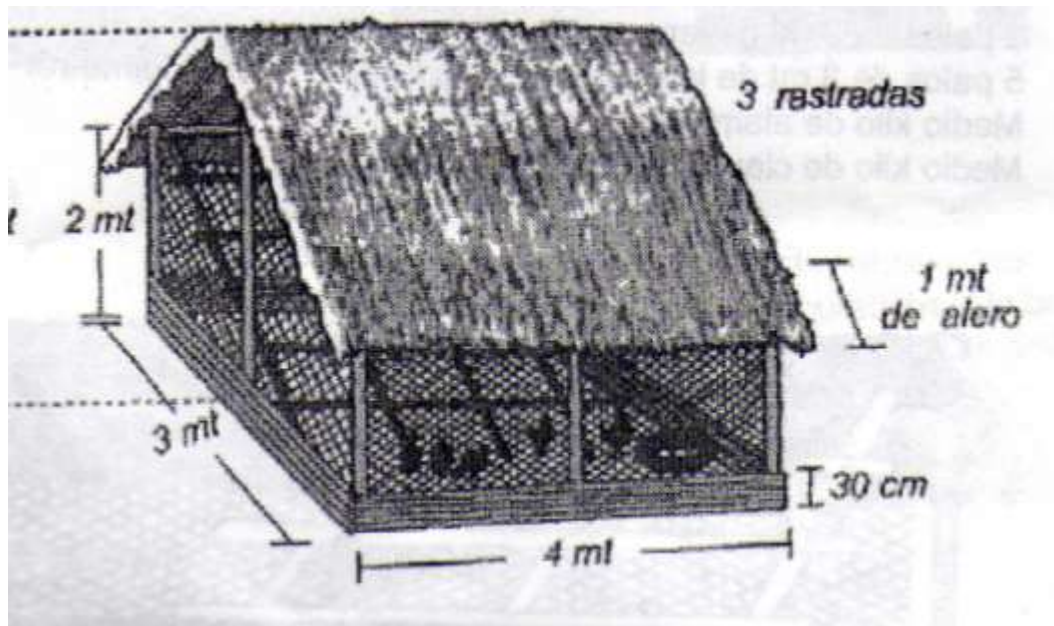
Ju grä kwi jue sribera:

- Kri krobu ne nga ngwabäga bti ötare
- Kri kräti ne möta ta nga ngwramä
- Kri krämä ne tetagäre nga ngwrarigue
- Kri kräjätä ne dägwä gare ne nga ngwramä
- Jora gä
- Clavos de 1 ½ pulgadas 3 k
- Clavos de 2 ½ pulgadas 2 k
- Lambre mägäre 1 kg
- Krade kwi guetaraga
- Krinitarete ne 50 cm nga

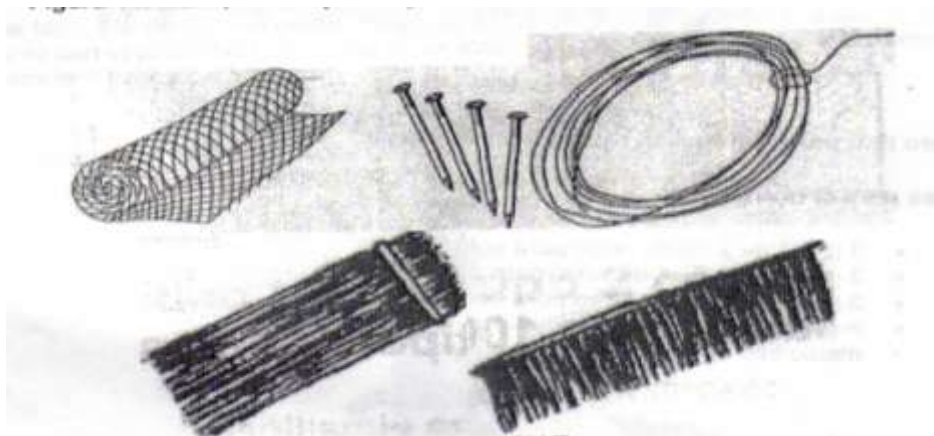
Jodron ñägädre o nuäinäre sribedre ere ne

- 4m ne nga x 3m ne mötatá
- 3.5m ne kungwäre ne cumbreira
- 2m kungwäre ne mate tibien gändi
- 1m kugangwäre ´ne kwärigwäri`
- 30cm ki ketadre
- 60cm jugwe tetá

Uai 10: ju ñägädre nuäi näre

Uai: 11 krade, clavos (1 ½ btä 2 ½ pulgadas) lambre, nörägrä btä joragä

4. JADUGA KÄI

Jaduga käi ne sribedre ne ña ñobtä aune, kwi ne abgän tötäneme ja dugai kribti . Jaduga kai ne ñaka ngwane tä nemen jadugue käinde, tä nemen dobrore btä kwi niguen bti tä nemen nigue.

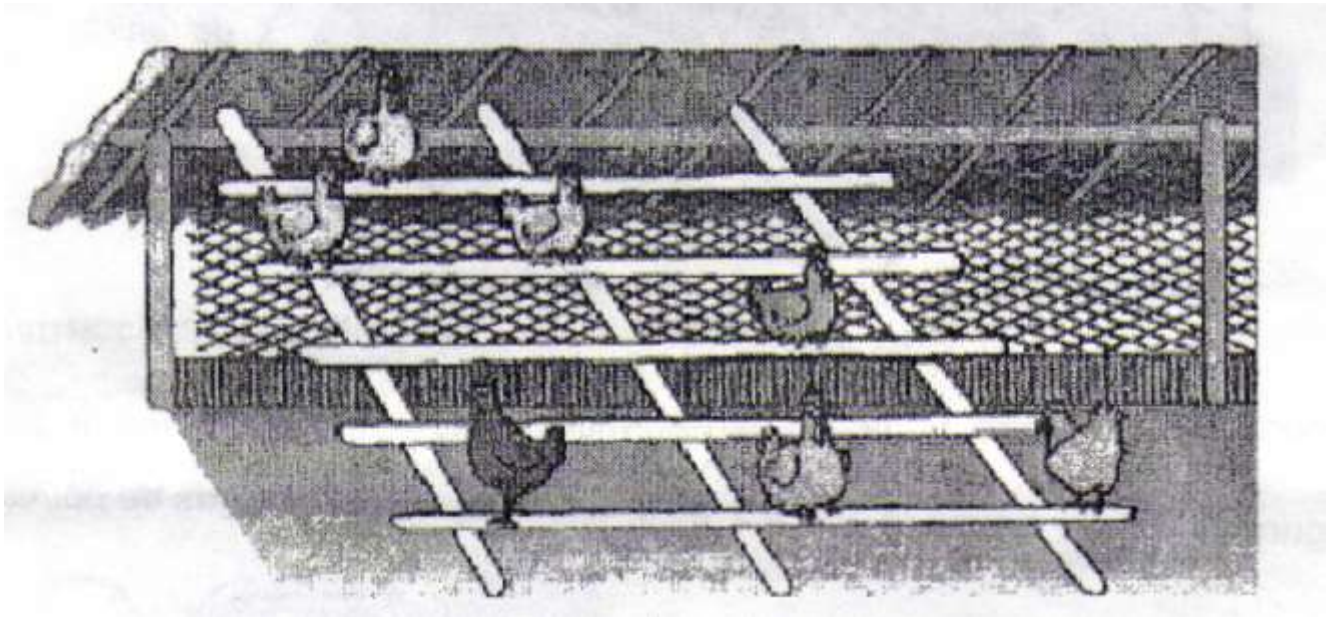
Jaduga käi ne rabadre 30cm kungwäre btä 35 o 40 cm kä ñäi rabadre

🏠 **-Jadugara käin kalerare:** ne nuäre sribedre btä jotro kwi ta ja üguete

🏠 - Jodron jadugara sribera:

- * Krito krämä 3mt ne nga ketarabtä
- * krito krärigue 3mt ne nga ne jadugara ne bäri kabre
- * alambre kilo ötare ne mägära
- * clavo kilo ötare ne 2 ½ pulgada

UAI. 12 jadugara kalera kwrere

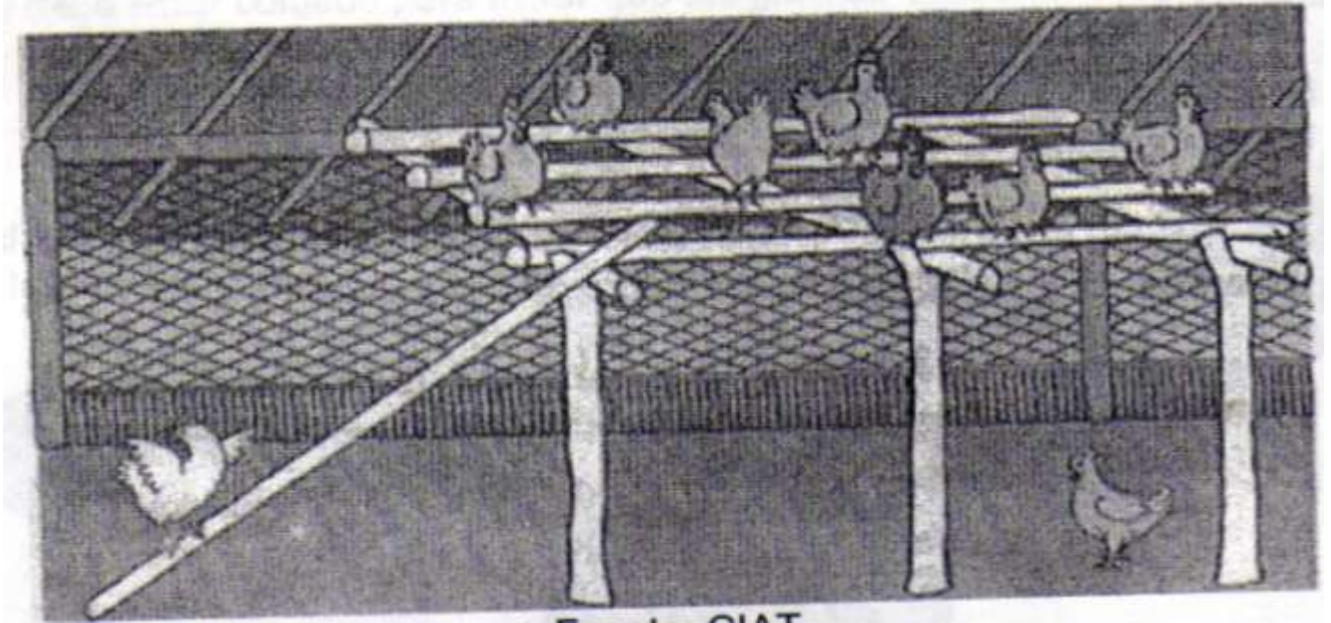

Jadugara sribedre motata: ne nuäre sribera

Jodron sribera:

- Kri krämä 2mt ne nga gräre
- Kri krämä 2.5mt ne nga ketara
- Kri krärigue 3mt ne gadugara
- Kilo ötare lambre mägära
- Kilo ötare clavo ne 2 ½ pulgadas

Uai 13: jadugara möta

5 - Ño ñara:

Ne sribedre ne ñan ñobtä , amene nete ño ngwenbrere btä tibo käre ,nebtä nuäre arato krägäi migara. Ño ñara ne kuin , brai ,nuäre ngwiandre btä kwi 20 o 25 krägue.

⌚ - **Galon krati btä blato kwati:** ne nuäre sibedre btä ngwiandre.

⌚ - **Jondron sribera:**

*galon bolore ne litro krärigue

*jodron bäri kri bolore galongrä

⌚ - **Sribedre:** galon mägä tigadregä kia kwärakebe. Bti ño diantre te bti migadre blatote. Kwitadrega gwaire kwindubu ne kwre ño käre ngwenbrere btä tiboñore ñagrä kwiye.

Uai 14: galon krati btä blato kwati.

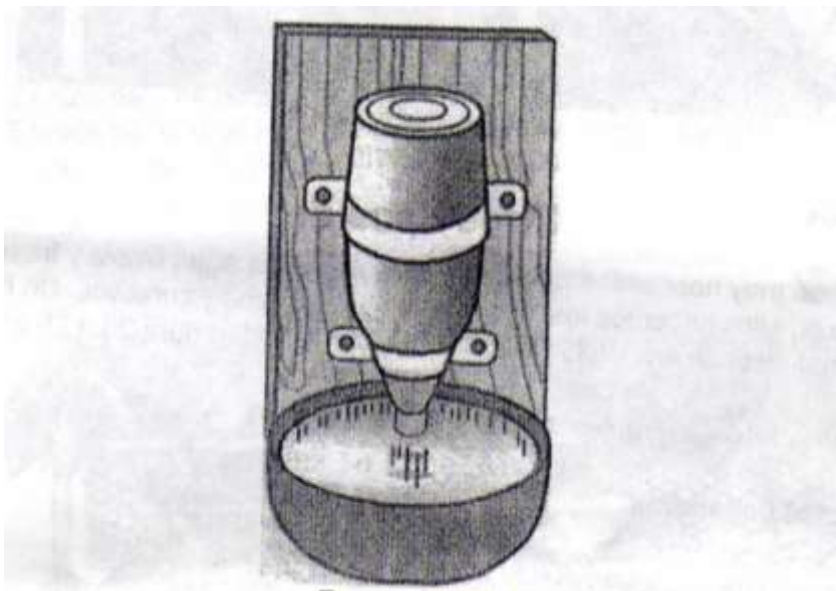

Ño ñadre botia ketanina kibtä o ürabtä negrä jodron kore sribedre

* botiaguata kuati litro krobu

Sribedre botia ketara migadre ketebu kibtä, botia ne ketadre kada kuindübü, ne gändi ngwä migadi nete ño jatai mate, nekwre ño käre ngwenbrere .

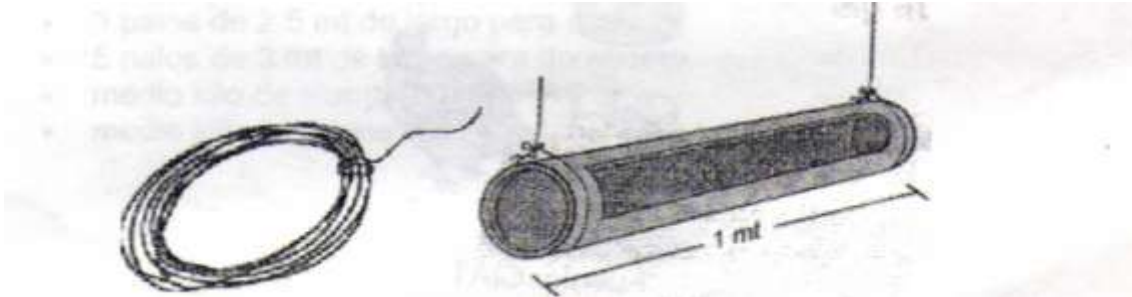
Uai 15 botiagwatabti

⌚ - Ño ñadre tuvo pvc bti: jodron sribera
.1m tubo pvc krati ne 5 pulgada btä käre kübü
lambre mägärä.

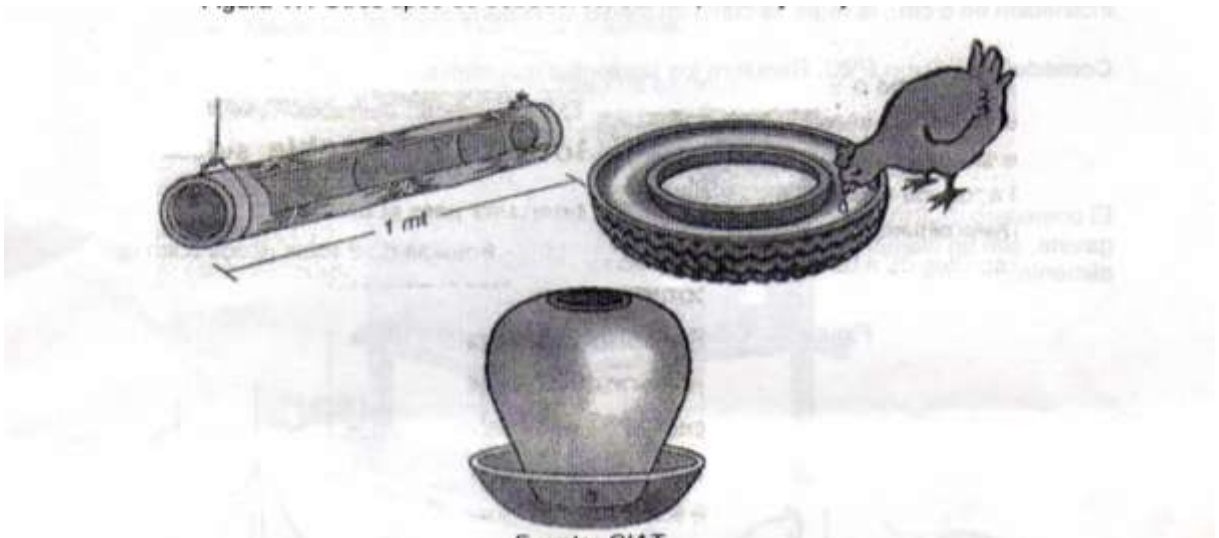
⚡ - **Sribedre**, tubo ne 5 pulgada ,ne tregadre mötata bti kada ketadre kwärigwäri ,btä mda lambre mägädre bti jägädre kwin, nekwe ña rangware te aune ño ñan rabadre dobrore.

Uai 16. Lambre btä ño ñagrä tuvo bti

⚡ - **Nörägrä ño ñara**. Negrä nörägrä tregadre möta ta bti jägädre kwin nekwe ño ñan rabadre dobrore

Uai 17. Ño ñagrä mda uai: närägrä, llanta btä mrü dobroi

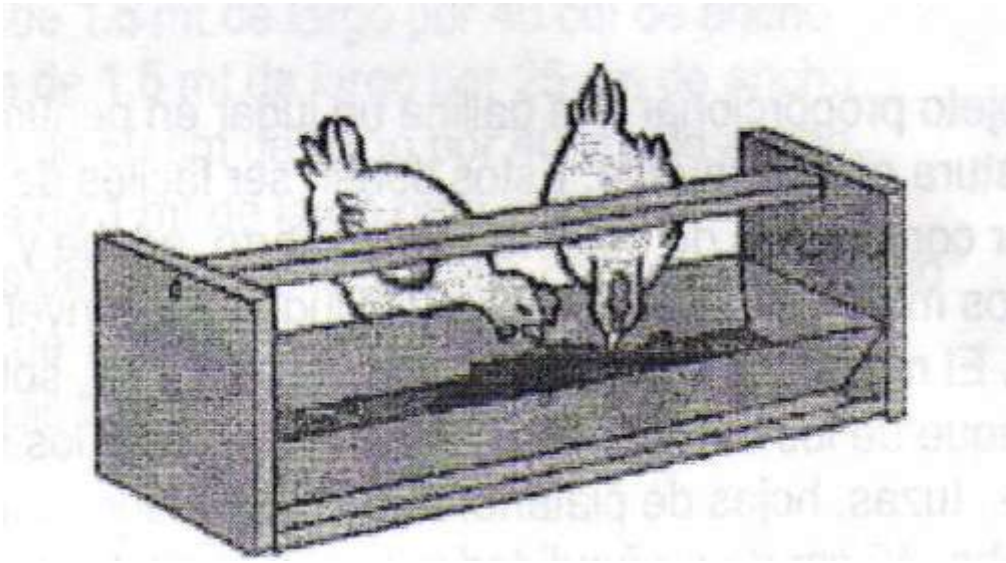

6. Mrö käi

Mrö käi ne sribedre ketakabre nekwe kwi jokrä mrödre, aune ñan jametadre kwetre btä ñaka däte ja gotabti. Mrö käi ne ketakabre ara.

Mrö käi sribebare kri tregani bti, gavetare: Ne nuäre sribedre btä brai ne ñan ñobtä amene kri tärä ni käibti ñaka kögadre.

Uai 18. Mrö käi sribebare kri tregani bti, gavetare.

CIAT: sribebare

⌚ - Jodron gaveta ne sribera

- Kri tregani ngwramä nga btä 20 cm ne kwatare
- Kri tregani krämä ne 30 cm ne kwäri gwäri
- clavo medio kilo ne 2 ½ pulgadas
- Kri tregani kha brai krati

⌚ - **Sribedre ño:** Käne grä niguen mate tibien metadre, ketara ni metadre kirire ne 5 cm

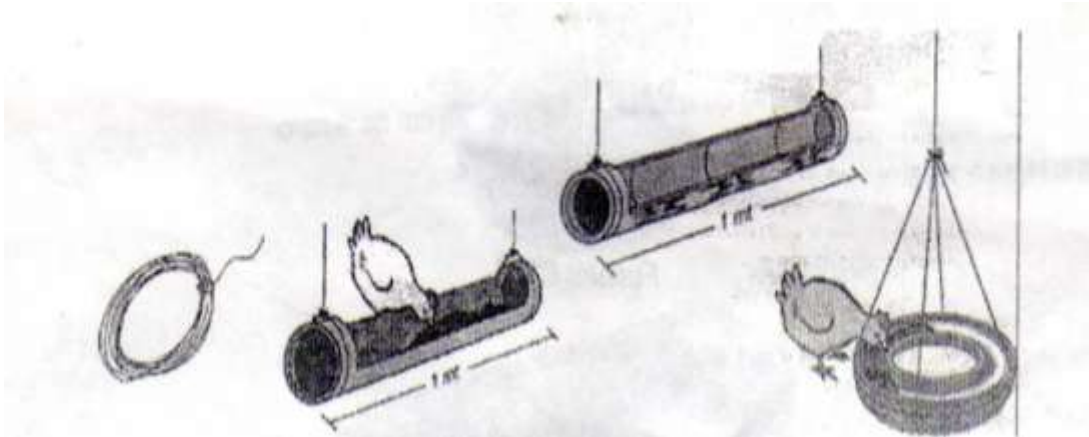
kri tregani Krä brai ne metadre kä té.

⌚ - **Mrö käi tubo PVC bti:** Ne sribedre jodron nebti,

- tubo krati ne ngwraiti ne 5 Pulgadas
- lambre mägärä

Ne tregata té ruäre bti tigadregä btä kwäri gwäri bti mägädre lambrebti bti mägädre kuin.

Uai:19 Mrö käi PVC, närägrä btä llanta.

CIAT: sribebare

🏠 - **Närägrä:** ne sribeta tubo ere jato.

🏠 - **Llanta:** ne tregata jerekäbe

7. Bägran käin

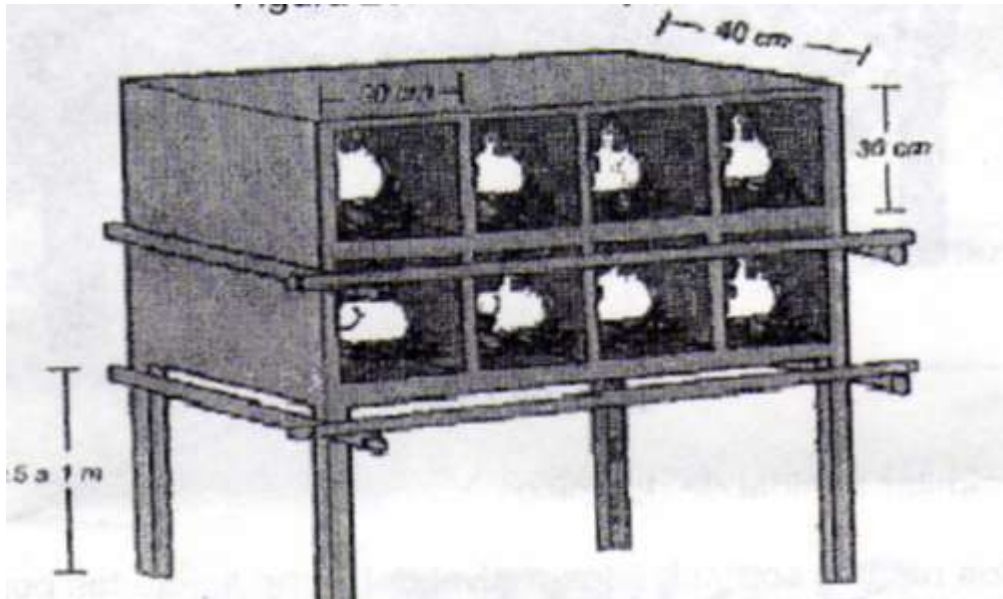
Bägran käin ne sribedre kä räbä, ietre nekwe janandre juda migue. Netbä rabadre nuäre ügadrete btä tä sögaraga. Ne sribere rabá kri tregani bti, kri, dobro mritanibti btä mda, ne sribedre jodron tärä ni käibti bti sribedre. Bägran ne käi sribedre kwati kwi komä o kwäriguegrä. Bägran käin ne sribedre ngwraiti kuin, nekwe rüe ñan rogadregä. Ne sribedre kä bä drunende, kriä nota bti, miyä nöta, igwata, baran gä nöta btä mda. Ne sribedre ne näre, 30 cm kwatare, 40 cm timungwäri btä 30 ne kungwäre.

🏠 - **Bägran käin kajones.** Ne ketebu jabti kuin kri tregani bti, jene jene ne kwatre gwatre ne kwi käine komä o kwäriguegrä, ne kuin sribera btä kä den braibe .

🏠 - **Jodron sribera mden ne**

- Kri tregani krämä ngwraiti bti ötare ne nga 40 cm kwatare
- Kri tregani krobu 70 cm nga 40 cm kwatare
- Kri tregani kräkwä 40 cm nga 30 cm kwatare
- Regla kräbägä ngwraiti ne nga ne ngötore
- Regla 50 cm ne ketara
- Regla krobu ne ngwraiti bti ötare ne käine
- Clavo kilo ötare ne 1 ½ pulgadas

Uai 20. Käin kajones

CIAT: sribebare

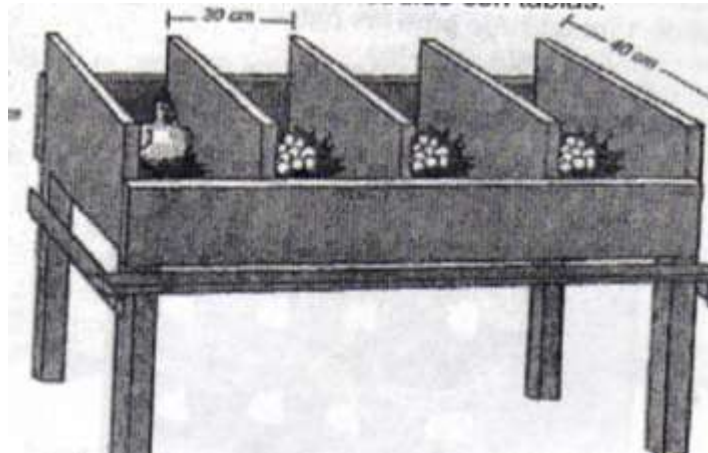
⌘ - Ne sribedre nekwre, kri krämä tregani ngwrait bti ötare ne ketare jabtä, kri krobu tregani 70 cm ne ketara kwärigwäri, kri kräkwä tregani 40 cm X 30 cm ne abgän migadre käääite, regla kräbägä ngwrait ne abgän metadre kägräbtä, kä migadrete 50cm kwärigwäri tögare kungwäre, regla kräbägä 50 cm ne metadre btä kwärigwäri, kä migadrete 20 cm tögare käin kwatregwatrettä mrä abgän jugä migadre.

⌘ - Cajón sribebare jerekäbe: ne nuainda kwatibe jabt jue gäi ñaka, akwa kä ñäi jaerebe käingrä.

⌘ - Jodron kwi käin sribera:

- Kri tregani krati ngwrait bti ötare ne nga 40 cm ne kwatare.
- Kri tregani krobu ngwrait bti ötare nga 25 cm ne kwatare
- Kri tregani kräti 50 cm ne nga 40 cm ne kwatare.
- Regla kräbägä ngwrait nga ngötögrä
- Regla krobu 50 cm nga ne käin ketara
- Regla krati ngwrait bti ötare ne käingrä
- Clavo kilo ötare ne 2½ pulgada

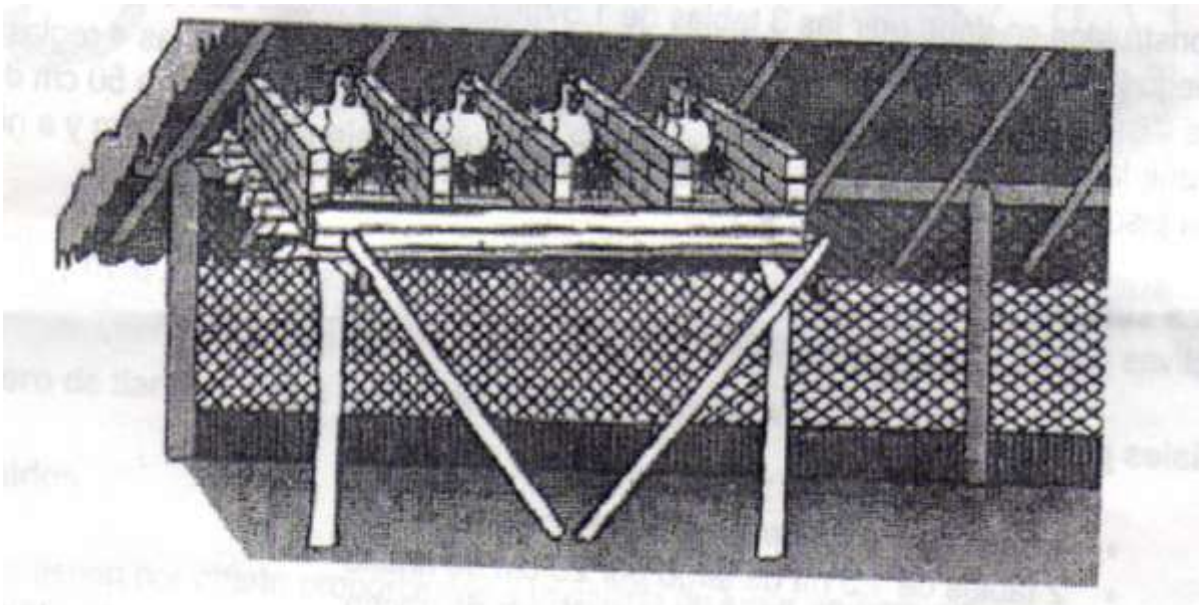
Uai 21. Kwi käin sribebare kri tregani bti.

CIA: sribebare

🏠 - **Kwi käin sribebare jutäni.** Ne sribebare jugaba grä niguen mate sölera bti.

Uai 22. kwi käin jutäni.

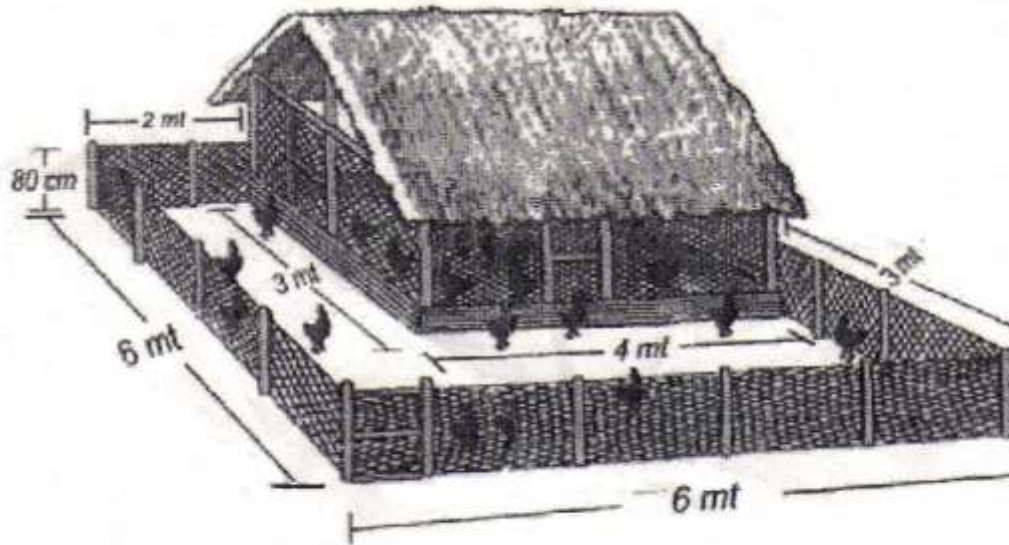
CIA: sribebare

🏠 - **Jodron sribegrä**

- Kri tregani ngwraiti bti ötare nga ne gräre 40 cm ne kwatare
- Kri krobu tregani o bolore ne ngwraiti bti ötare 20 cm kwatare
- Kri tregani kräti 40 cm nga 30 cm ne kwatare
- Clavo kilo ötare 2 ½ pulgadas

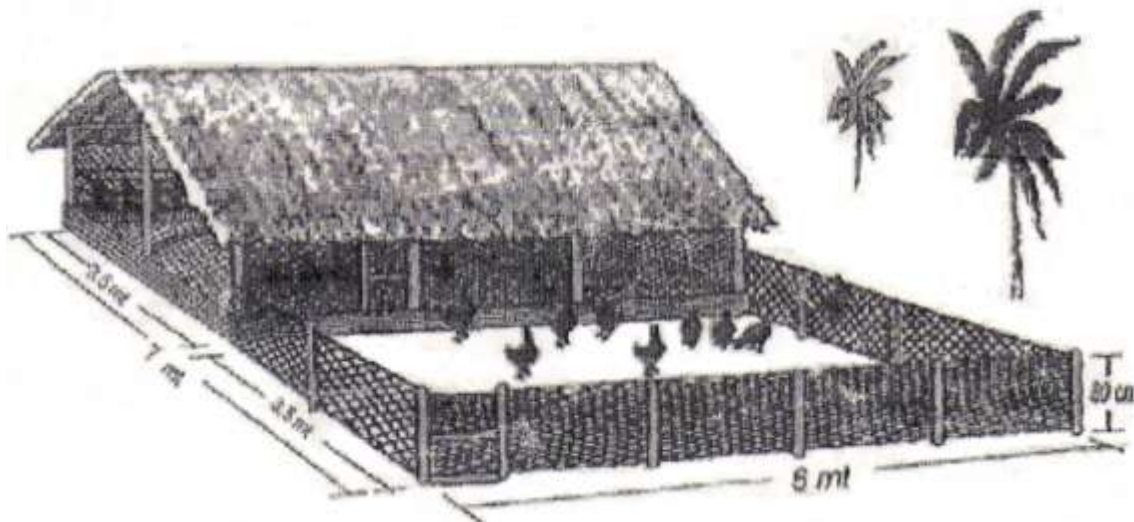
Kwi käin ne sribeta bäsi käne erejato

Uai 26. Kwi jue gre ketabägä grä (80)

CIAT: sribebare

Uai 27. Kwi jue gre ketarigue grä (100)

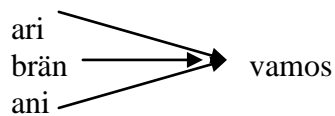
CIAT: sribebare

Ngwraiti, 1 mt
Kwatare, ancho
Nuäre srebedre, sencillo

Señor Profesor: Luís Enrique Gamboa Umaña

Por este medio me dirijo a usted, para decirle que aquí esta el primer documento traducido en la idioma **ngäbere**. Esperando que le guste el trabajo que hice, y le pido la disculpa por no habérselo entregado antes. Ya que no tenia tiempo para hacer la traducción, solo para aclararte que esta traducción puede no ser leída y entendida por persona que no saben leer en **ngäbere**. También según la formas de hablar de las personas quién la reciba, ya que esta idioma al igual que el español tiene regionalismo. Sin embargo a la hora de ser leída correctamente pueda ser entendida por cualquier personas de origen **ngäbe**.

Ejemplo: de regionalismo en **ngäbere**

En español es una sola palabra sin embargo en ngäbere tiene tres formas diferentes de pronunciarse.

También para decirte que el director de la escuela de Alto Laguna si esta interesado en el proyecto de cuido de pollo y huerto.

Martes 22 de junio del 2010

Alto Laguna de Osa (comunidad indígenas ngäbe)

Zona Sur

Para:

Por este medio lo saludamos muy cordialmente y deseándole éxito en sus labores. A la vez nos dirigimos a ustedes para hacerles una solicitud de ayuda, esperando que nos de el visto bueno.

Ya que queremos ir a conocer la estación Fabio Baudrit Moreno, pero debido a nuestro bajo recurso económico no nos permite realizar el viaje y además somos estudiantes. Solo el pasaje del bus nos cuesta 16000 colones ida y vuelta, por tal razón le pedimos que nos ayude con la alimentación, la dormida y el pasaje de bus. Esperando que comprenda nuestra necesidad y puedan ayudarnos, ya que nunca hemos ido a San José.

Somos 5 personas interesadas en realizar este viaje. Sin más que agregar nos despedimos de ustedes.

Atentamente:

Diomedes Ariel Estanly Bejarano
Coordinador